

Yeri gəlmişkən, bir neçə söz münaqişə haqqında. Məzmun-mahiyyətinə görə, münaqişə anlayışı həm fiziki qarşudurmanın psixoloji əsaslarını, həm də fiziki qarşudurmanın özünü əhatə edir. Münaqişənin mühüm bir əlaməti maraqların və mənafelərin müxtəlifliyini, fərqli olduğunu və tərəflərin qarşılıqlı maraqlarına qoyduqları məqsədlərə çatmalarının mümkünsüzlüyünü anlamaqdan ibarətdir. Bildirim ki, psixi halın sosial davranışa təsir göstərməsi müasir insanın öz hüquqlarını anlayıb, müdafiə etməsində mühüm amildir. Münaqişə sosial dəyişikliyi qidalandıran münbit zəmindir. Belə ki, öz vəziyyətlərini ədalətsiz sayan, yaxud cari siyasəti nöqsanlı, ziyanlı hesab edən adamlar müvəffəqiyyət qazanmaq üçün köhnə nizam-qaydaya qarşı mübarizəyə qatılırlar və pozulan hüquqların bərpasına çalışırlar. Demək olar ki, inkişaf etmiş aparıcı ölkələrdə hər bir yeni qanun uzun-uzadı mübahisə və müxtəlif maraqlar qrupu tərəfindən göstərilən təzyiqlə nəticəsində qəbul edilir. Və "ümumi nəticə" daha çox insanların maraqlarını təmin edir ki, bu da, demokratik cəmiyyət təşkilinin və idarəetməsinin vacib şərtidir.

Münaqişənin ikinci müsbət funksiyası adamların qanuni maraqlarının uzlaşdırılmasında, onların hansısa bərişə gəlməsində yardım göstərmişdir. Əksər münaqişələr nəticəsində, adətən, mövqelərin sintezindən ibarət bütöv bir razılığa əldə edilir. Bu, tərəflərin, həmçinin, onların təmsil etdiyi kollektivlərin və icmaların qarşılıqlı maraqlarını təmin edən bir razılığa çevrilir. Əgər münaqişədən qaçma naminə tərəflərə bir-birinə qarşı iddialar, yaxud tələblər irəli sürməyə imkan verilsə, möhkəm bərişə əldə etmək çox nadir hallarda mümkün olan bir şeyə çevrilir.

Münaqişənin üçüncü müsbət təsiri - qrup bütövlüyünə yardım etməsidir. Sosial dəyişikliyə, yaxud fərqli maraqları bərişdirməyə təsir olmasaydı, qrup həmrəyliyi azalar, onun effektivliyi və qrup təcrübəsindən faydalanma zəifləyirdi. Nəticədə isə, qrup dağıla və amorf hala düşə bilər.

Beləliklə, sosial dəyişiklik və

yin eskalasiyası baş verir ki, bu da, qarşılıqlı özgələşmənin, nifrətin dərinləşməsinə və hüquqların pozulmasına səbəb olur.

Mütəxəssislərin göstərdikləri kimi, münaqişəli durum müasir insanı üç əsas istiqamətdə yadlaşmaya məcbur edir: öz-özünə münasibətdə; başqasına, ətraf aləmə münasibətdə, dünyaya münasibətdə. Fərqli olan bu istiqamətlər bir-birilə çarpazlaşır. Müasir qloballaşmanın isə, hər birində öz "payı" var. Eyni zamanda, bu özgələşmə istiqamətləri müasir sosiallaşmanın mahiyyətini seçiyələndirir.

Bir çox tədqiqatçıların göstərdikləri kimi, qloballaşan ifrat bazar münasibətləri şəraitində bəşəriyyətin bütün ali prinsipləri, insani dəyərləri, faktiki olaraq, deformasiyaya uğrayır və pozulur. "İqtisadi adam" insaniliklə, həyatın və iqtisadiyyatın humanistləşməsi ilə ziddiyyətə girir. O, xalqların və ölkələrin inkişafında baş verən qeyri-tarazlığı, ədalətsizliyi,

itirməkdədirlər. Bütün bunlar müasir insan həyatının qeyri-humanistliyinə dəlalət edir ki, kütləvi surətdə insan hüquqlarının pozulması onun atributuna çevrilmişdir. Günbəgün artan tamahkarlıq, qəddarlıq, eqoistlik və digər mənəvi-əxlaqi qüsurlar, məhz mövcud mühitlə stimullaşır. İnsan üçün maddi dəyərlər, iqtisadi prestij hər şeydən yüksəkdə tutulur. Həyatın mənası və gözəlliyi əşya-əmlak, sərvət toplamaq cəhdindən ibarət olub. Belə absurd həyat dinamikasında hətta elm, incəsənət, bədii yaradıcılıq, bu sərvətə və onun sahiblərinə təbə etdirilir. Açıq-aşkar, göründüyü kimi, məzmunuz və mənasız "işlər", "yaradıcılıq nümunələri" istehlakçı tələbini ödəməyə başlayır, çünki zövqlər, meyarlar da mənfəi istiqamətdə dəyişdirilir. Heç bir pozitiv ictimai məna və yük daşımayan, bəsit təfəkkürün məhsulu olan, yalnız kommersiya maraqlarına xidmət edən "mədəniyyət" bu gün həqiqi mədəniyyə-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Münaqişələr və insan haqları

münaqişə dialektik münasibətdə olduqlarından, bir-birinin törədici-sidir. Münaqişə bəzən ağrısız və kin-küdurətsiz həll edilir, nəticədə isə, bir neçə pozitiv funksiyaya xidmət edir. Bununla belə, münaqişənin cəmiyyətə, insanlara verdiyi ziyan və itki bir fakt olaraq qalır. Nikah və boşanma dinamikasında, valideyn və övlad münasibətlərində, müəllim və tələbə davranışlarında, nəhayət, şəxsiyyət və cəmiyyət, şəxsiyyət və dövlət, ölkə və dünya əlaqələrində ortaya çıxan ziddiyyətlər buna misal ola bilər. Bütün bu münaqişəli vəziyyətlərdə insan hüquqları məsələsi əhəmiyyətli dərəcədə öz rolunu oynayır.

Bəzən münaqişənin pozitiv funksiyaları radikal taktikalardan istifadə nəticəsində üzə çıxarılır. Münaqişənin doğurduğu təhqir, təhlükə, hətta fiziki hücum, əzab və əziyyət müqabilində, onun pozitiv funksiyalarından danışmaq çətin olur. Mübarizə şəraitində adamlar münaqişə ilə qarşılaşanda, biri öz xeyrini digərinin hesabına əldə etmək istəyəndə, müxtəlif gedişlərdən və əks-gedişlərdən istifadə etməklə, münaqişəni gücləndirirlər. Bir sözlə, gərginli-

nəinki aradan götürməyə, yaxud onları yumşaltmağa qadir olur, əksinə, bu bərabərsizliyi və ədalətsizliyi dərinləşdirməyə məhkumdur. Belə ki, o, qəddarlaşan dünyanın qaydaları ilə hesablaşmalı, total hökmü kapitalın diktəsi altında hərəkət etməlidir.

İnsan hüquq və azadlıqları kontekstində müasir insanın çətinlikləri qismində yüksək gərginliyi, insani münasibətlərdə təəsübkeşliyin və istiliyin itməsini, oriyentir və mənəvi dayaqların olub-olmadığını, insanın həyatı üçün və meyarların sarsıntıya uğramasını, həyat tərzində instrumental-maddi amillərin təsirinə artmasını və s. qeyd etməmək mümkün deyil. Bütün bunlar həyatın keyfiyyətini aşağı salmaqla, onu daha da mənasızlaşdırır və dəyərsizləşdirir. İnsan həyatının mənası itirsə, hüquqlardan danışmaq, artıq heç bir fayda vermir. Dünyamiqyaslı bazar fundamentalizminin yaratdığı şərait hər bir fərdi, kimlər üçünse düşməne, rəqibə və qurbana çevirmişdir. Amansız iqtisadi situasiyanın girovunda olan insanlar qlobal kapitalizmin diktəsi altında həm milli simalarını və azadlıqlarını, həm də həqiqi seçimlərini

ti ortadan çıxartmaqdadır. Bu gün dünyanın tanınmış elm və incəsənət xadimləri heyəcan və narahatlıq içində ibtidai, bəsit stereotiplər, instinktler aqressiyasını pisləyir, mənəvi həyatı və mədəniyyəti destruksiyadan qorumağa səsləyirlər. Milli özünəifadədən, mənəvi - əxlaqi gücdən, ruhlandırıcı enerjiden, məsuliyyət və vicdan hissindən məhrum "mədəniyyət" qarşı mübarizənin vacibliyindən danışırlar. Əfsuslar ki, elə bu adamların səsi-sözü, insanlara çağırışları hər vasitə ilə boğulur, onların telekanallara və müxtəlif beynəlxalq forumlara çıxışı məqsədyönlü surətdə yasaqlanır. Əgər nəzərə alsaq ki, hətta görkəmli alim-fizik, Nobel mükafatı laureatı Jores Alfyorov kimi böyük şəxsiyyətə qadağa qoyulur, durum necə acınacaqlı olduğu kimsəyə şübhə doğurmaz. Heç Sovet İttifaqının ən senzuralı zamanlarında dahilərin ağız belə ustalıqla "skoçlanmayıb." İndi baxın, heç bir təsirli vəzifəsi, kürsüsü titulu olmayan adi bəndə belə şəraitdə nə edə bilər?

Diqqətəlayiq faktıdır ki, dünya kapitalizminin ən görkəmli simalarından da tənqidi fikirlərlə çıxış

edənləri var. Məsələn, məşhur maliyyəçi və biznesmen Corc Soros bütün son əsərlərində müasir qlobal kapitalizmin doğura biləcəyi ağır nəticələrdən, hətta qarşısını almaz fəlakətlərdən bəhs edirdi. O, ABŞ dövlətinin, beynəlxalq korporasiyaların siyasətini ciddi tənqid edir, öz təklif və tövsiyələrini beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırırdı. Onun son illərdə yazdığı "Dünya kapitalizminin böhranı: açıq cəmiyyət təhlükəlidir," "Açıq cəmiyyət qlobal kapitalizmi islah edərkən" əsərlərini, bir çox başqa kitab və məqalələrini göstərmək olar. C.Soros dövlətlərin maraqlarının heç də həmişə vətəndaşların maraqları ilə üst-üstə düşmədiyini və insan hüquqlarının müdafiəsi üçün çox az vasitə və imkanlar cəlb edildiyini qeyd edir. Çoxsaylı beynəlxalq müqavilələrin bağlanması və institutların yaradılmasına baxmayaraq, onların təsiri suveren dövlətlər tərəfindən ayrılmış məhdud sahə ilə kifayətlənir. Beləliklə, Sorosa görə, milli sərhədlər daxilində baş verən hadisələr, böyük çoxluqda və əksər hallarda, beynəlxalq nəzərdən xaricdə qalır. Onun iddiasına görə, dövlətlər öz vətəndaşlarına münasibətdə daha çox sui-istifa-

dələre və haqsızlıqlara yol verirlər, nəinki başqa dövlətlərlə olan münasibətlərində. Repressiv rejimli ölkələrdə yaşayan insanlar üçün çox vaxt xaricdən yardım mövcudluğun yeganə şansı olur. "Lakin başqa ölkələrin əhalisi onların köməyinə gəlmək üçün tələsmir. Bir qayda olaraq, demokratik dövlətlərin vətəndaşları öz azadlıqlarını müdafiə etməyə hazırdırlar, əgər bu azadlıqlara hansısa təhlükə varsa".

Obyektiv təhlil və ümumləşdirmələr, bir daha onu göstərir ki, qloballaşan və universallaşan dünyada insana qayğıdan, təmənnəsiz yardım etməkdən danışmaq hələ tezdir. Dünyanın insanpərvər, qarşılıqlı fayda verən əməkdaşlığa meyilli, Qərb və Şərq dəyərlərindən müştərək bəhrələnən qloballaşmaya ehtiyacı vardır. İnsan və insanlığa qayğı yüksək və ali məqsəd olmalıdır. Qloballaşmadan çox, müasir dünya qlobal sinergizmə ehtiyacıdır - elmə, humanizmə, insanpərvərliyə, məsuliyyətə və vicdana söykənən sinergizmə. Bəşəriyyətin xilas və tərəqqisi bu istiqamətdədir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru